

Jurysdykcja krajowa sądów niemieckich wynika z odpowiednich aktów prawnych Unii Europejskiej albo z autonomicznego międzynarodowego prawa procesowego cywilnego, które obejmuje również konwencje międzynarodowe. Poniższy kwestionariusz obejmuje wyłącznie kwestie dotyczące ustalania właściwości poszczególnych sądów niemieckich.

1 Do jakiego sądu należy się zwrócić: do sądu powszechnego orzekającego w sprawach cywilnych czy do sądu szczególnego (na przykład sądu orzekającego w sprawach z zakresu prawa pracy)?

Spory cywilne w Niemczech rozpoznawane są w ramach dwóch różnych systemów sądownictwa, mianowicie przez sądy cywilne (*Zivilgerichte*) i sądy pracy (*Arbeitsgerichte*).

Sądy pracy są właściwe do rozpoznawania wszystkich sporów cywilnych między pracodawcami a pracownikami oraz sporów między partnerami społecznymi. Pozostałe kompetencje sądów pracy wynikają z §§ 2 i 2a ustawy o ustroju sądów pracy (*Arbeitsgerichtsgesetz, ArbGG*). Zgodnie z § 5 ust. 1 zdanie drugie tej ustawy właściwość sądów pracy obejmuje również spory między osobami znajdującymi się w sytuacji porównywalnej z sytuacją pracowników a ich klientami. Wszystkie pozostałe spory cywilne rozpoznają sądy cywilne w ramach właściwości ogólnej sądów.

2 W przypadku gdy właściwość mają sądy powszechne orzekające w sprawach cywilnych (tj. sądy, które odpowiadają za rozpoznawanie takich spraw), w jaki sposób mogę się dowiedzieć, do którego z nich należy się zwrócić?

2.1 Czy istnieje rozróżnienie w hierarchii sądów powszechnych orzekających w sprawach cywilnych (na przykład sądy rejonowe są sądami niższej instancji, a sądy okręgowe są sądami wyższej instancji), a jeżeli tak, który z nich jest właściwy w mojej sprawie?

Sądy cywilne pierwszej instancji dzielą się na sądy rejonowe (*Amtsgerichte*) i sądy krajowe (*Landgerichte*).

1. Sądy rejonowe są zasadniczo właściwe do rozpoznawania sporów cywilnych, jeżeli wartość przedmiotu sporu nie przekracza 5000 euro i jeżeli sąd krajowy nie ma właściwości wyłącznej (§ 23 pkt 1 ustawy o ustroju sądów powszechnych – *Gerichtsverfassungsgesetz, GVG*).

Niezależnie od wartości przedmiotu sporu sądy rejonowe mają właściwość wyłączną w poniższych przypadkach (§§ 23 i 23a ustawy).

Sądy rejonowe są właściwe do rozpoznawania sporów dotyczących roszczeń wynikających ze stosunku najmu pomieszczeń mieszkalnych lub dotyczących istnienia takiego stosunku najmu (§ 23 pkt 2 lit. a) ustawy).

Sądy rejonowe mają ponadto właściwość wyłączną do rozpoznawania spraw rodzinnych i – co do zasady – do prowadzenia postępowań nieprocesowych (§ 23a ust. 1 zdanie pierwsze pkt 1 i 2).

Sądy rejonowe mają także właściwość wyłączną w innych sprawach wynikających z § 23 pkt 2 lit. b)–d) i g) ustawy.

2. Sądy krajowe są właściwe do rozpoznawania w pierwszej instancji wszystkich sporów cywilnych, które nie należą do właściwości sądów rejonowych.

Dotyczy to w szczególności spraw, w których wartość przedmiotu sporu przekracza 5000 euro.

W szczególności, niezależnie od wartości przedmiotu w sporu, sądy krajowe mają właściwość wyłączną na podstawie § 71 ust. 2 ustawy w przypadku:

- roszczeń przeciwko organom podatkowym wynikających z przepisów o służbie cywilnej;
- roszczeń wynikających z podawania do wiadomości publicznej nieprawdziwych, wprowadzających w błąd informacji o rynku kapitałowym lub z nieujawnienia takich informacji, z wykorzystania nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd informacji o rynku kapitałowym podawanych do wiadomości publicznej bądź z niepoinformowania społeczeństwa, że takie informacje są nieprawdziwe lub wprowadzają w błąd;
- roszczeń dotyczących prawa nabywcy do zlecenia wprowadzenia zmian w realizowanym zamówieniu (*Anordnungsrecht*) oraz wynikającego z tego prawa wykonawcy do dostosowania wynagrodzenia w przypadku umów o roboty budowlane w rozumieniu § 650a kodeksu cywilnego (*Bürgerliches Gesetzbuch, BGB*);
- oraz roszczeń dotyczących odpowiedzialności urzędników publicznych.

Sądy krajowe mogą ustanowić w ramach swoich struktur wydziały gospodarcze (§ 93 ustawy o ustroju sądów powszechnych). Zajmują się one między innymi roszczeniami cywilnoprawnymi przeciwko przedsiębiorcom i rozpoznają spory dotyczące prawa wekslowego i czekowego. § 95 ustawy zawiera wyczerpujący wykaz spraw, w których właściwe są wydziały gospodarcze. Powód ma obowiązek wnieść w pozwie o rozpoznanie sprawy przez wydział gospodarczy (§ 96 ust. 1 ustawy).

2.2 Właściwość miejscowa (który sąd jest właściwy do rozpoznania mojej sprawy: sąd w mieście A czy w mieście B?)

2.2.1 Podstawowa zasada ustalania właściwości miejscowej

Zgodnie z obowiązującą w Niemczech ogólną zasadą dotyczącą właściwości sądów zawartą w kodeksie postępowania cywilnego (*Zivilprozessordnung, ZPO*) (§§ 12–18) właściwość miejscową ustala się na podstawie miejsca zamieszkania pozwanego. Jeżeli osoba nie ma stałego miejsca zamieszkania, właściwość ustala się na podstawie miejsca jej pobytu w Niemczech, a jeżeli nie jest ono znane – na podstawie ostatniego stałego miejsca zamieszkania (§ 16 kodeksu). W przypadku osoby prawnej właściwość miejscową ustala się na podstawie miejsca jej siedziby (§ 17 kodeksu).

2.2.2 Wyjątki od podstawowej zasady

2.2.2.1 W jakim przypadku mam możliwość wyboru pomiędzy sądem w miejscu zamieszkania pozwanego (sąd wyznaczony przez zastosowanie podstawowej zasady) a innym sądem?

W przypadku niektórych rodzajów roszczeń powód ma możliwość wyboru właściwości szczególnej, ale nie właściwości wyłącznej sądu, na podstawie innego kryterium niż miejsce zamieszkania pozwanego. Poniżej opisano kilka przykładów:

* W przypadku sporów wynikających ze stosunków umownych oraz dotyczących istnienia umowy można także zwrócić się do sądu właściwego dla miejsca, w którym zobowiązanie będące przedmiotem sporu powinno zostać wykonane (właściwość szczególna dla miejsca wykonania zobowiązania, § 29 ust. 1 kodeksu postępowania cywilnego). Umowa dotycząca miejsca wykonania zobowiązania ma znaczenie procesowe wyłącznie wówczas, gdy umawiające się strony należą do kategorii osób, które zgodnie z § 38 ust. 1 kodeksu postępowania cywilnego są uprawnione do zawierania umów prorogacyjnych, zob. pkt 2.2.2.3.

Pojęcie stosunku umownego obejmuje niezależnie od rodzaju zobowiązania wszystkie umowy podlegające prawu zobowiązań. W przypadku gdy właściwe są sądy pracy, przepis stosuje się odpowiednio.

* W przypadku roszczeń dotyczących odpowiedzialności cywilnej z tytułu czynów niedozwolonych sądem właściwym jest także sąd właściwy dla obszaru, na którym dopuszczono się takiego czynu (§ 32 kodeksu postępowania cywilnego).

* Zgodnie z § 20 ustawy o ruchu drogowym (Straßenverkehrsgesetz, StGV) sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie powodujące szkodę, tj. wypadek drogowy, również jest właściwy w przypadku roszczeń wynikających z przepisów tej ustawy.

* Ofiara przestępstwa może w toku postępowania karnego dochodzić roszczeń majątkowych wynikających z przestępstwa, wnosząc pozew do sądu rozpoznającego sprawę (przystępując do postępowania karnego na podstawie §§ 403 i 404 kodeksu postępowania karnego – Strafprozessordnung, StPO).

* Właściwość miejscową w postępowaniach w sprawach o rozwód uregulowano w § 122 ustawy o postępowaniu w sprawach rodzinnych i o postępowaniu nieprocesowym (Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit, FamFG). W związku z tym właściwość miejscową ma wyłącznie sąd rodzinny (*Familiengericht*, wydział sądu rejonowego), w którego okręgu jedno z małżonków wraz ze wszystkimi wspólnymi małoletnimi dziećmi mają miejsce zwykłego pobytu (oznaczające faktyczny ośrodek życia rodzinnego). W przypadku braku takiego miejsca zwykłego pobytu małżonka ze wszystkimi wspólnymi małoletnimi dziećmi w momencie wszczęcia postępowania, tj. w momencie doręczenia pozwu, właściwość wyłączna przysługuje sądowi rodzinnemu, w którego okręgu jedno z małżonków wraz z niektórymi wspólnymi małoletnimi dziećmi mają miejsce zwykłego pobytu, pod warunkiem że żadne ze wspólnych dzieci nie zamieszkuje wraz z drugim małżonkiem.

Jeżeli nie można ustalić właściwości sądu na tej podstawie, właściwość wyłączna przysługuje sądowi rodzinnemu, w którego okręgu znajdowało się ostatnie wspólne miejsce zwykłego pobytu małżonków, o ile w chwili wszczęcia postępowania nadal znajduje się tam miejsce zwykłego pobytu jednego z małżonków (zob. powyżej). Jeżeli i ta zasada nie ma zastosowania, wówczas punktem odniesienia jest miejsce zwykłego pobytu strony przeciwnej, chyba że na terenie Niemiec takie miejsce nie występuje. W takiej sytuacji punktem odniesienia jest miejsce zwykłego pobytu powoda.

Jeżeli nawet w taki sposób nie uda się ustalić właściwości sądu, wówczas sądem mającym właściwość wyłączną jest sąd rodzinny przy Sądzie Rejonowym Berlin–Schöneberg.

* Właściwość miejscową w postępowaniach w sprawach o alimenty uregulowano w § 232 ustawy o postępowaniu w sprawach rodzinnych i o postępowaniu nieprocesowym. Sąd, przed którym toczyło się lub toczy postępowanie w sprawach małżeńskich w pierwszej instancji, ma właściwość wyłączną w kwestii świadczeń alimentacyjnych na rzecz małżonków oraz dzieci, jeżeli postępowanie to jest wciąż w toku.

Jeżeli postępowanie w sprawach małżeńskich już się zakończyło, właściwość wyłączna w kwestii świadczeń alimentacyjnych na rzecz małoletniego dziecka lub dziecka traktowanego jako takie przysługuje sądowi, w którego okręgu znajduje się miejsce zwykłego pobytu dziecka lub rodzica uprawnionego do dokonywania czynności w imieniu małoletniego dziecka. Zasada ta nie ma zastosowania w przypadku, gdy miejsce zwykłego pobytu dziecka lub rodzica znajduje się za granicą.

We wszystkich innych sprawach dotyczących świadczeń alimentacyjnych (świadczenia alimentacyjne na rzecz małżonków lub dzieci, których nie uwzględniono w powyższych przepisach, ale również świadczenia alimentacyjne na rzecz wnuków, rodziców lub matek samotnie wychowujących dzieci) zastosowanie mają nadal przepisy ogólne, tj. pierwszeństwo ma miejsce zwykłego pobytu strony przeciwnej. W niektórych szczególnych przypadkach przewidziano możliwość wyboru sądu właściwego na podstawie § 232 ust. 3 zdanie drugie ustawy o postępowaniu w sprawach rodzinnych i o postępowaniu nieprocesowym.

* W postępowaniu dotyczącym władzy rodzicielskiej lub prawa do kontaktów stosuje się tę samą zasadę na podstawie § 152 ustawy, tj. jeżeli postępowanie w sprawie o rozwód jest w toku, sąd ten zachowuje właściwość. Jeżeli nie toczą się żadne postępowania w sprawach małżeńskich, punktem odniesienia jest miejsce zwykłego pobytu dziecka. Datą odniesienia w celu ustalenia właściwości jest dzień skierowania sprawy do sądu.

2.2.2.2 W jakim przypadku muszę wybrać sąd inny niż ten właściwy dla miejsca zamieszkania pozwanego (sąd wyznaczony przez zastosowanie podstawowej zasady)?

W przypadku gdy w ustawie wyraźnie określa się właściwość sądu jako wyłączną, wówczas ma ona pierwszeństwo przed wszystkimi innymi, tj. powództwo można wytoczyć (w sposób dopuszczalny) wyłącznie przed sąd mający właściwość wyłączną. Właściwość wyłączna wynika przede wszystkim z kodeksu postępowania cywilnego, ale również z ustaw szczególnych (np. § 122 ustawy o postępowaniu w sprawach rodzinnych i o postępowaniu nieprocesowym). Jeżeli postępowanie dotyczy gruntów lub prawa z nimi związanego (np. zbywalne i dziedziczne prawo zabudowy – *Erbbaurecht*), w niektórych przypadkach właściwość wyłączną ma sąd, w którego okręgu znajduje się dana nieruchomości; dotyczy to powództw petytoryjnych lub powództw dotyczących obciążenia nieruchomości ograniczonymi prawami rzeczowymi, sporów dotyczących ustalenia istnienia takich obciążeń, powództw posesoryjnych, powództw w sprawie wytyczenia granic oraz podziału (§ 24 kodeksu postępowania cywilnego).

W przypadku sporów wynikających ze stosunków najmu lub dzierżawy pomieszczeń lub dotyczących istnienia takiego stosunku właściwość wyłączną ma sąd, w którego okręgu znajdują się pomieszczenia będące przedmiotem najmu lub dzierżawy (§ 29a ust. 1 kodeksu). Przepis ten nie znajduje jednak zastosowania w przypadku stosunków tymczasowego najmu pomieszczeń mieszkalnych (domki letniskowe, pokoje hotelowe itp.), umeblowanych pomieszczeń dla indywidualnych najemców lub domów i pomieszczeń przeznaczonych na potrzeby publiczne (§ 29a ust. 2 kodeksu).

W przypadku postępowania przeciwko właścicielowi zakładu znajdującego się na terenie Niemiec – w celu uzyskania odszkodowania za szkody spowodowane oddziaływaniem na środowisko – właściwość wyłączną ma sąd, w którego okręgu przedmiotowy zakład wywarł wpływ na środowisko (§ 32a kodeksu).

W przypadku postępowania dotyczącego odszkodowania z tytułu nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd podawanych do wiadomości publicznej informacji o rynku kapitałowym lub nieujawnienia takich informacji bądź wykonania umowy na podstawie oferty złożonej zgodnie z przepisami ustawy o nabywaniu papierów wartościowych i przejmowaniu przedsiębiorstw (Wertpapiererwerbs- und Übernahmegesetz) właściwość wyłączna przysługuje sądowi właściwemu dla miejsca, w którym znajduje się siedziba zainteresowanego emitenta, zainteresowanego oferenta innych inwestycji kapitałowych lub spółki przejmowanej, jeżeli taka siedziba znajduje się na terytorium Niemiec, a powództwo jest skierowane przynajmniej również przeciwko emitentowi, oferentowi lub spółce przejmowanej (§ 32b kodeksu).

W postępowaniu w sprawie nakazu zapłaty (*Mahnverfahren*) właściwość wyłączną ma sąd rejonowy posiadający właściwość ogólną w odniesieniu do powoda, a więc sąd właściwy dla miejsca zamieszkania lub siedziby powoda lub, w przypadku osób prawnych, siedziby statutowej (§ 689 ust. 2 zdanie pierwsze kodeksu). Jeżeli powód nie podlega właściwości ogólnej sądów w Niemczech, właściwość wyłączną ma Sąd Rejonowy w dzielnicy Wedding w Berlinie (Amtsgericht Wedding). Zasada ta ma zastosowanie nawet wtedy, gdy w innych przepisach prawa przewidziano inną właściwość wyłączną.

W przypadku postępowania egzekucyjnego właściwość wyłączną ma sąd rejonowy, w którego okręgu ma nastąpić lub nastąpiła egzekucja (§ 764 ust. 2 i § 802 kodeksu). W przypadku egzekucji wierzytelności i innych praw majątkowych sądem właściwym jest sąd rejonowy właściwy dla miejsca zamieszkania dłużnika (§ 828 ust. 2 kodeksu). W przypadku przymusowej sprzedaży gruntów w drodze licytacji lub objęcia zarządem przymusowym wyłączną właściwość miejscową, jako sąd właściwy do przeprowadzenia egzekucji, ma sąd rejonowy, w którego okręgu położone są grunty [§ 1 ust. 1 i § 146 ustawy o licytacji przymusowej i zarządzie przymusowym (Zwangsvorsteigerungsgesetz, ZVG) oraz §§ 802 i 869 kodeksu postępowania cywilnego].

Jeżeli osoba trzecia twierdzi, że posiada tytuł uniemożliwiający rozporządzanie przedmiotem objętym przymusową egzekucją, właściwość wyłączną ma sąd, w którego okręgu odbywa się przymusowa egzekucja (§ 771 kodeksu).

W przypadku czynności, których może dokonać wyłącznie zobowiązany (*unvertretbare Handlung*), sąd rozpoznający sprawę w pierwszej instancji jest właściwy w zakresie nakazywania dokonania tych czynności, ich zaniechania oraz przyzwolenia na te czynności (§§ 894, 895, 888, 890 kodeksu). Sąd rozpoznający sprawę w pierwszej instancji jest również właściwy do rozpoznawania powództw podważających zasadność roszczenia stwierdzonego orzeczeniem (§ 767 kodeksu).

2.2.2.3 Czy strony mogą samodzielnie określić jako właściwy sąd, który w innym wypadku nie byłby właściwy?

a) Umowy

W kodeksie postępowania cywilnego przewidziano możliwość stosowania umów prorogacyjnych. Zgodnie z § 38 ust. 1 kodeksu sąd pierwszej instancji, który nie jest właściwy z mocy prawa, może stać się właściwy na mocy wyraźnej lub dorozumianej umowy między stronami, jeżeli stronami tymi są przedsiębiorcy, osoby prawne prawa publicznego lub publicznoprawne fundusze celowe. Właściwość można również powierzyć określonemu sądowi pierwszej instancji, jeżeli co najmniej jedna z umawiających się stron nie podlega właściwości ogólnej sądów w Niemczech (§ 38 ust. 2 kodeksu). W tym drugim przypadku umowa wymaga formy pisemnej lub, jeżeli zawarto ją ustnie, pisemnego potwierdzenia. Jeżeli jedna ze stron podlega właściwości ogólnej sądów w Niemczech, w klauzuli prorogacyjnej należy wskazać – w zakresie, w jakim dotyczy to Niemiec – taki sąd albo sąd szczególny, którego właściwość w danym przypadku została ustalona.

Zgodnie z § 38 ust. 3 kodeksu postępowania cywilnego umowa prorogacyjna jest dopuszczalna wyłącznie wówczas, gdy zawarto ją wyraźnie w formie pisemnej w następstwie powstania sporu lub na wypadek gdyby przyszły pozwany przeniósł swój adres lub swoje miejsce zwykłego pobytu za granicę po zawarciu umowy lub gdyby w momencie wszczęcia postępowania jego adres lub miejsce zwykłego pobytu nie były znane.

Umowa prorogacyjna musi zawsze dotyczyć określonego stosunku prawnego oraz powstałych na jego gruncie sporów prawnych; w przeciwnym razie jest ona nieważna (§ 40 ust. 1 kodeksu). Umowa prorogacyjna jest również niedopuszczalna, jeżeli dotyczy roszczeń niemajątkowych, które powierzono sądowi rejonowemu, niezależnie od wartości przedmiotu sporu. Zawarcie umowy prorogacyjnej jest niemożliwe, jeżeli właściwość wyłączna wynika z ustawy (§ 40 ust. 2 kodeksu).

Ważna umowa prorogacyjna jest wiążąca dla sądów, przy czym od treści umowy zależy, czy strony uzgodniły właściwość wyłączną.

b) Rozprawa bez podniesienia zarzutu niewłaściwości

Właściwość sądu pierwszej instancji może zostać także ustanowiona w trakcie rozprawy, podczas której pozwany nie podniósł zarzutu niewłaściwości (§ 39 kodeksu). W postępowaniu przed sądami rejonowymi tego rodzaju skutek prawny pojawia się wyłącznie w sytuacji, gdy sąd zasygnalizuje tę kwestię (§ 504 kodeksu).

Właściwości nie można jednak ustalić w następstwie niepodniesienia zarzutu niewłaściwości w trakcie rozprawy w sprawach, w których umowa prorogacyjna nie jest dopuszczalna (zob. powyżej spory dotyczące roszczeń niemajątkowych oraz właściwość wyłączną).

3 W przypadku gdy właściwość mają sądy szczególne, w jaki sposób mogą dowiedzieć się, do którego z nich należy się zwrócić?

Specyficzne uwarunkowania wynikające z właściwości szczególnej sądów pracy dotyczą nie tylko właściwości rzeczowej na podstawie §§ 2–3 ustawy o ustroju sądów pracy (*Arbeitsgerichtsgesetz, ArbGG*).

Można je również zaobserwować w odniesieniu do właściwości miejscowej. Zgodnie z §§ 12–40 w przypadku postępowań prowadzących do wydania orzeczenia w rozumieniu § 2 ustawy o ustroju sądów pracy należy w pierwszej kolejności odnieść się do przepisów ogólnych kodeksu postępowania cywilnego (§ 46 ust. 1 kodeksu). W § 48 ust. 1a ustawy o ustroju sądów pracy określono jednak szczególną właściwość sądu, w którego okręgu znajduje się miejsce pracy (zob. pkt 2.2.2.1). Powództwo można więc wytoczyć również przed ten sąd. Jeżeli chodzi o możliwość zawarcia umowy prorogacyjnej, zastosowanie mają zasady ogólne opisane w odpowiedzi na pytanie 2. Należy jednak zauważyć, że w przypadku niektórych rodzajów sporów § 48 ust. 2 ustawy uprawnia partnerów społecznych do wskazania właściwości sądu, który z mocy prawa nie jest właściwy miejscowo, bez konieczności przestrzegania § 38 ust. 2 i 3 kodeksu.

Jeżeli chodzi o postępowania prowadzące do wydania orzeczenia w rozumieniu § 2a ustawy o ustroju sądów pracy, w § 82 ust. 1 ustawy ustanowiono właściwość wyłączną sądu właściwego dla miejsca prowadzenia działalności lub siedziby statutowej przedsiębiorstwa.

Ostatnia aktualizacja: 13/09/2021

Za wersję tej strony w języku danego kraju odpowiada właściwy punkt kontaktowy Europejskiej Sieci Sądowej (EJN). Tłumaczenie zostało wykonane przez służby Komisji Europejskiej. Jeżeli właściwy organ krajowy wprowadził jakieś zmiany w wersji oryginalnej, mogły one jeszcze nie zostać uwzględnione w tłumaczeniu. ESS ani Komisja Europejska nie ponoszą odpowiedzialności za wszelkie informacje, dane lub odniesienia zawarte w tym dokumencie. Informacje na temat przepisów dotyczących praw autorskich, które obowiązują w państwie członkowskim odpowiedzialnym za niniejszą stronę, znajdują się w informacji prawnej.